

Wartości kulturowe a sądowe strategie interwencyjne i wspierające wobec młodzieży naruszającej normy społeczne – Badania porównawcze na próbach profesjonalistów i laików

Aleksandra Sobotka

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Pawła Boskiego

Obszar nauk społecznych

Dziedzina nauk społecznych

Dyscyplina naukowa: psychologia

Słowa kluczowe: orientacje wychowawcze, wartości kulturowe; naruszanie norm obyczajowych i prawnych

Streszczenie

Rozprawa dotyczy problematyki podejmowania działań korekcyjnych wobec dzieci i młodzieży przejawiających trudności wychowawcze, ze szczególnym uwzględnieniem roli wartości kulturowych i orientacji wychowawczych. Celem pracy było zbadanie, w jakim stopniu decyzje dotyczące sposobów reagowania na naruszanie norm obyczajowych i prawnych różnią się między ekspertami (sędziami i specjalistami sądowymi) a laikami (rodzicami i studentami) oraz jakie znaczenie mają w tym procesie systemy wartości.

Problematyka reagowania na zachowania trudne młodzieży stanowi przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin – pedagogiki, resocjalizacji, psychologii rozwojowej i sądowej czy nauk prawnych, a także odgrywa kluczową rolę w praktyce wychowawczej rodziców. Jej interdyscyplinarny charakter odzwierciedla złożoność zjawiska oraz potrzebę łączenia perspektywy naukowej z doświadczeniami codziennego życia rodzinnego. Sposób reakcji wobec młodych osób w kryzysie odnosi się nie tylko do istniejących przepisów prawnych dotyczących nieletnich, ale także jest umocowany w systemie wartości i orientacjach światopoglądowych.

W część teoretycznej pracy zostały omówione uwarunkowania prawne dotyczące ingerencji w życie rodzinne oraz modele postępowania z nieletnimi w Polsce i wybranych krajach. Przedstawiono różne podejścia – od modelu opiekuńczego po jurydyczny i sprawiedliwości naprawczej – oraz ich konsekwencje dla praktyki sądowej. Przepisy prawne

regulujące postępowanie rodziców i instytucji państwowych wobec dzieci znane są przede wszystkim specjalistom, osobom zaangażowanym we wspieranie rodziny i podejmujących wobec niej decyzje prawne. Powszechna wiedza dotycząca strategii wychowawczych regulowana jest natomiast przez normy obyczajowe wpływające z cenionych wartości. Dynamika zmian społecznych i kulturowych wpływa na funkcjonowanie rodziny, sposób realizowania funkcji socjalizacyjnej oraz pełnienie ról rodzicielskich. Różnice kulturowe mogą powodować, że te same zachowania np. kłamstwo, w zależności od cenionych wartości mogą być oceniane albo pozytywnie, albo negatywnie. Różnorodność przekonań rodziców, wynikająca z odmiennych uwarunkowań kulturowych, może zatem prowadzić do zróżnicowanych strategii wychowawczych, zarówno w zakresie wspierania dzieci, jak i reagowania na naruszanie przez nie norm obyczajowych lub prawnych. W pracy przeprowadzona została analiza zjawiska demoralizacji i niedostosowania społecznego młodzieży, uwzględniając jego uwarunkowania indywidualne, rodzinne i społeczno-kulturowe. Szczególną uwagę poświęcono teorii wartości Shaloma Schwartza oraz koncepcji wartości emancypacyjnych Christiana Welzela jako ramie interpretacyjnej dla analizowanych zjawisk.

Część empiryczna obejmowała badania przeprowadzone wśród 1146 osób (rodziców, studentów, sędziów i specjalistów sądowych), które podejmowały decyzje w odniesieniu do hipotetycznych sytuacji problemowych dotyczących nieletnich. W badaniu wykorzystano autorski Kwestionariusz Środków Zaradczych oraz standaryzowane narzędzia pomiaru wartości- Kwestionariusz PVQ Schwartza oraz wybrane elementy Ujednoliconej skali emancypacyjnej C. Welzela. Kwestionariusz Środków Zaradczych zawiera 3 historie – kazusy, w tym jeden zaprezentowany w 4 fragmentach. Ich bohaterami są nastolatki, których postępowanie narusza powszechnie obowiązujące normy. Historie zaczerpnięte zostały z praktyki zawodowej w Opiniodawczym Zespole Sądowych Specjalistów diagnozującym sytuację nieletnich i rodzin na zlecenie sądu. Po zapoznaniu się z każdym z opisów (łącznie 7) zadaniem badanych było wskazanie, które z proponowanych im reakcji sądowych uznają za zasadne- zostały one zaczerpnięte z Ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich z dnia 9 czerwca 2022 r. oraz z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (np. nadzór kuratora, terapia, umieszczenie w ośrodku wychowawczym, ograniczenie władzy rodzicielskiej).

Wyniki wskazują na wyodrębnienie dwóch głównych orientacji reagowania: działań pomocowych oraz interwencyjnych. Niezależnie od grupy dominowały preferencje dla działań wspierających, natomiast środki restrykcyjne wybierano częściej w sytuacjach o większym nasileniu problemów. Stwierdzono istotne różnice między ekspertami a laikami – laicy częściej wskazywali bardziej surowe formy reagowania.

Analizy potwierdziły istotny związek systemu wartości z podejmowanymi decyzjami. Wartości konserwatywne związane z bezpieczeństwem i konformizmem sprzyjają preferowaniu działań kontrolnych i interwencyjnych, natomiast wartości prospołeczne (uniwersalizm) sprzyjają wybieraniu działań pomocowych. Orientacje emancypacyjne pełniły funkcję mediacyjną między wartościami a strategiami wychowawczymi.

Wnioski z badań wskazują, że podejmowanie decyzji w obszarze ingerencji w życie rodzinne ma charakter nie tylko prawny i diagnostyczny, ale także aksjologiczny. Oznacza to, że oceny sytuacji i rozumienie „dobra dziecka” a więc wybór środków oddziaływania są nie tylko uwarunkowane wiedzą i doświadczeniem zawodowym, ale także indywidualnymi systemami wartości. Wyniki podkreślają znaczenie refleksyjności w pracy specjalistów oraz potrzebę uwzględniania różnic światopoglądowych w procesie podejmowania decyzji dotyczących dzieci i rodzin. Jednocześnie uzasadniają potrzebę dalszych badań nad aksjologicznymi uwarunkowaniami tych decyzji, zwłaszcza w kontekście ich znaczenia dla praktyki diagnostycznej i orzeczniczej.

Katarzyna Sokoł